

RECENZE

FOUCAULT, Michel: *Zrození biopolitiky. Kurz na Collège de France (1978–1979)*. CDK, přeložil Petr Horák. Brno 2009, 351 s.

Totalitní režimy ovládly ve 20. století život a myšlení člověka od narození po smrt. Prostor pro individualitu jednotlivce vymezovaly úzké mantinely, definované politickou ideologií, technikou propagandistické disciplinace a kontroly mysli a propracovaným systémem odměn a trestů. Jejich nejzákladnějším smyslem bylo vyvolat – jak to kdysi charakterizoval Raymond Aron – dva city: víru pro stoupence na straně jedné a strach pro nevěřící na straně druhé. Neboť *pevnost režimů monopolní strany* (tzn. totalitních režimů – pozn. autora) *vyžaduje zároveň s vírou a nadšením věřících, aby si nevěřící uvědomovali, že jsou a musí být bezmocní*.¹ Rozsah této mocenské techniky získání a ovládnání přitom přesahoval jedince a byl z podstaty rozšířen na celou společnost, přesněji řečeno na celou populaci. Do mocenské sféry totalitních režimů spadala výhradní starost o plození i rození dětí, o zdraví a délku života obyvatel, jež se staly záležitostmi státu, a nikoliv jednotlivce, o regulaci bydlení i mobility obyvatelstva, o genetickou dědičnost nebo – jako v případě nacistického státu – o jeho rasovou čistotu.

Francouzský učenec Michel Foucault tuto moc ve svých pracích ze 70. let 20. století nazýval biomocí a politickou racionalizační praxi označoval výrazem biopolitika. Ve zrůdné rasové a eugenické politice nacistického režimu přitom viděl vyhocené působení těchto biopolitických technologií. Také u komunistických režimů vnímal podobné tendence. Na závěr svého přednáškového kurzu na Collège de France v roce 1976, v němž se zabýval diskurzem o válce ve vztahu k fungování státní suverenity a společnosti v 17. a 18. století, ovšem Foucault naznačil, že taková populačně-sociální biopolitická praxe není jen charakteristickým projevem totalitních režimů 20. století, nýbrž že je bytostně ukotvena v charakteru moderního státu.² Po knize *Dohlížet a trestat* (1975, česky 2000) a souběžně s přípravou nakonec nedokončených *Dějiny sexuality* I.–III. (1976, 1984, česky 1999, 2003), tak Foucault v několika následujících letech přednášel, ostatně vůbec ne bez vnitřních souvislostí s publikovanými texty, o problému biopolitiky. V letech 1978–1979 byl rozhodnut pojednat o jejím zrození. Na úvod chtěl charakterizovat celkový rámec výkonu vládnutí, v němž dochází ke vzniku racionalizačních biopolitických praktik. Protože jej problematika obecného rámce technologie vládnutí – „vládnutelnosti“ (fr. la gouvernance, la gouvernementalité – obtížně převoditelný Foucaultův pojem nové vládní racionality přeložil překladatel a filozof Petr Horák novotvarem, Foucault ve stejném významu někdy používá rovněž tradičnější sousloví „umění vládnout“ nebo „státní rezona“) – zaujala více, než původně předpokládal, věnoval jí nakonec celý kurz.

V tomto smyslu je název knihy, ponechávající název ohlášeného kurzu přednášek, přinejmenším potud zavádějící, pokud čtenář očekává, že bude číst o vzniku mocenských praktik souvisejících s populací, zdravím, nemocí, hygienou apod. Přednášky se totiž věnovaly liberalismu. Liberalismem tady ale není myšlena jedna z tradičních po-

1 ARON, Raymond: *Demokracie a totalitarismus*. Atlantis, Brno 1993, s. 48.

2 FOUCAULT, Michel: *Je třeba bránit společnost*. Filosofía, nakladatelství Filozofického ústavu AV ČR, Praha 2005.

litických ideologií. Liberalismus či *liberální umění vládnout* je pro Foucaulta právě oním obecným rámcem vládnutelnosti, který se prosadil někdy v polovině 18. století pod vlivem ekonomického systematického vědění – politické ekonomie liberálního charakteru a který je také východiskem pro biopolitiku. Vláda se tehdy přestává řídit „božskými zákony“ a svou neomezenou suverénní moc ve vnitřní politice (ve vnější politice je její moc omezována pouze konkurencí mezi jinými státy) sebeomezuje ekonomickými teoriemi o principech správného fungování hospodářství. Proč se sebeomezuje? Protože teoretické ekonomické vědění je postaveno do role prostředkovatele pravdy, jež označuje, co existuje, co je přirozené, a legitimně určuje, co je pravdivé a co falešné. Ve Foucaultově terminologii jde o tzv. režim pravdy, o němž se Foucault domnívá, že v polovině 18. století byl ovládnut či spíše konstituován liberální ekonomickou teorií. Ekonomická teorie tak měla prvně naznačit něco, co mělo hrát důležitou roli v moderně: trh byl označen jako místo, kde se odhaluje pravda. *Samozřejmě nikoliv tak*, vysvětloval pro knihu charakteristickou dikcí zapsaného mluveného slova Foucault v druhé přednášce, že *by byly ceny ve striktním smyslu pravdivé, že by byly pravdivé ceny a ceny falešné, ne to není to. Ale to, co je v onom okamžiku objeveno, současně ve vládní praxi a v její reflexi, je to, že ceny, v té míře, v jaké odpovídají přirozeným mechanismům trhu, představují vzorové měřítko pravdy, jež umožní rozlišovat vládní praktiky na ty, jež jsou korektní, a na ty, jež jsou mylné* (s. 39). Z toho Foucaultovi vyplývá, že nakonec je to trh, jenž rozhodne, která vláda bude vnímána jako dobrá vláda. A právě pro tento velký význam trhu bylo pro něj třeba vymezit z neomezené suverénní moci svobodný prostor.

Druhým prvkem liberálního umění vládnout, který Foucault důkladně analyzuje, je omezení vlády skrze kalkul užitečnosti, vyvstal z problému nutnosti vlády sebeomezovat se kvůli trhu. Bylo třeba formulovat nějakou zásadu, jak za situace privilegovaného postavení trhu zajistit, aby vláda nebyla paralyzována. Ta byla podle Foucaulta nalezena v utilitarismu, jež není ani ideologií, ani filozofií, nýbrž *technologíí vlády*. Meze pro vládnutí nechť jsou v liberální vládnutelnosti určovány na základě toho, nakolik jsou žádoucí vzhledem k cílům, které se vládnutí stanoví, vzhledem k bohatství země, které vláda má k dispozici, vzhledem k obyvatelstvu a ekonomice. Na základě těchto rozvah o zájmech panujících ve společnosti je definován veřejný zájem a vláda zvažuje, co je žádoucí činit a co je protichůdné, ba na co by bylo zbytečné sahat. Liberální vládnutelnost působící jako veřejná moc tak vidí kompetenci v tom, že rozhoduje, co je užitečné a co je zbytečné činit. A v důsledku působení liberálního umění vládnout se jako jeho korelát vytváří *nová referenční oblast, referenční pole, nová realita, k níž se obrací umění vládnout*, jak říká Foucault, jíž je jednak člověk jako ekonomický subjekt (homo economicus, jako princip regulování výkonu moci nad jedincem), a především občanská společnost. V občanské společnosti se budou napříště utvářet vazby, které ale nebudou čistě ekonomické ani čistě právní, ale budou vazbami komunity či komunitní pospolitosti postavené na nezištných zájmech, jež se bude v konečném důsledku dostávat do rozporu s vazbami ekonomickými. Občanská společnost se stane také prostorem konstituce politické moci a motorem dějin. Právě tomu jsou věnovány závěrečné přednášky.

Výše zmíněné dva rysy liberalismu 18. století (respektive tři, protože Foucault k nim ještě počítá vytvoření pozice Evropy jako prostoru neomezeného ekonomického rozvoje

ve vztahu ke světovému trhu) jsou východiskem širší analýzy liberalismu. Foucault se ve střední části kurzu obrátil do 20. století a důkladnému zkoumání podrobil německý neoliberalismus, ordoliberalismus, který viděl jako konstituující prvek poválečného německého státu, vyrostlého na rozvalinách epochy nacistického režimu a válečné porážky. Po něm se věnoval soudobému francouzskému neoliberalismu 70. let 20. století a promýšlel některé sociální důsledky jeho politických projektů. Nakonec obsáhle analyzoval také americký neoliberalismus chicagské školy a především jeho koncepci lidského kapitálu. Všechny tyto analýzy jsou velmi podnětné a podrobné a připomínají dnes již pozapomenuté osobnosti politického i ekonomického liberalismu, takže by kniha slovy doslovu Petra Horáka mohla s jistou nadsázkou (protože na to není vůbec stavěna) plnit funkci moderní studijní příručky dějin a myšlení liberalismu.

Jakkoliv by to tedy mohlo vypadat, že kniha se minula se svým názvem, nabídl Foucault ve svých přednáškách důkladnou analýzu konstituce politické moci (a s ní i biomoci) v moderních (liberálních) společnostech. Dostal přitom do svého hledáčku nejen problémy historické, sahající k přelomovému věku osvícenství, ale rovněž problémy bytostně přítomné, když se např. od promýšlení amerického konceptu lidského kapitálu dostal k problematice genetického vylepšování schopnosti člověka. Jde sice o problém, který Foucault nepovažoval ještě za hlavní politický problém přítomnosti, který však s rozvojem moderních biotechnologií vnímal přinejmenším jako problém latentně politický. Knihu o zrodu biopolitiky tak nelze číst jen jako knihu historicko-analytickou, ale také jako knihu politickou. Neboť hovoří-li Foucault o zrodu moci v dějinách, naznačuje také, jak přistupovat k analýze fungování moci v přítomnosti. ♦ Jiří Němec